

Diktatúra-humor

Daniel Bănulescu Csókolom a segged, Szeretett Vezérünk!

Hogyan lehet regényt írni kommunista diktatúráról? Daniel Bănulescu kötete arról tanúskodik, hogy csak szatirikusan, a történeti tények és szürreál határán egyensúlyozva, több szempontot követő cselekménnyel, amelyben különböző társadalmi csoportok adnak sajátos választ a rendszer követeléseire és tilalmaira. Nem utolsó sorban mindemellett egy, a szerzővel megegyező nevű, alkotóválságban szenvedő íróval a középpontban, akinek a figyelme valahogy mégis a felemás szerelmi életére összpontosul. Az eredeti 2009-es kötetet, Demény Péter fordításában a Scolar Kiadó jelentette meg.

A hatalomgyakorlat önellentmondásait, értelmetlen túlkapasait, nyilvános képmutatását és kiszámíthatatlan kegyetlenségét talán másféle beszédmóddal nem is lehetne érzékletesen bemutatni. Így viszont, az író mágikus realista elemek tömegével távolít el a szoros olvasat lehetőségétől, és inkább abba az irányba viszi az olvasót, hogy megmutassa, milyennek tűnt a rendszer, mint hogy azt emelje ki, hogy mi alapján mutatkozott ilyenek.

A tényanyagot ugyanis elmossa a misztikumig szélsőséges fikció (a gyerek Ceausescunak szellemfiókája van, Daniel fotelje él és flörtöl) ezáltal még ha a rendszer jellégéből adódóan a reális is sokszor irreális, az olvasó számára fikciónak tűnhet az is, ami a könyv súlyát és mélységét jelentené.

Előnye viszont ennek a narrációnak, hogy emberfelettivé nagyítja a politikai hatalom eredetét és hatását, vagyis inkább az erről való gondolkodást igyekszik megragadni – és ennek értelmében ez a rendszer egy észérvekkel meg nem fogható, beláthatatlanul kiterjedt hatalom, amely a Szekuritáté által bármikor képes fordított teremtéstörténettel (első napon az utcát, majd a városnegyed) végül az ötödik napon egész Bukaresten elcsendesíteni.(187.)

Daniel Bănulescu regénye a diktatúra működésének abszurditására fekteti a legnagyobb hangsúlyt. Az elbeszélő egy – a színház alkalmazottjaként sérüléseket festő, a Szekuritáté alkalmazottjaként pedig elfedő – maszkmesterrel is példázza a valóság és látszat elválaszthatatlanná vegyítését. „Nem is volt annyira egyszerű, hogy olyan mesterien keverje a valóságot a látszattal, hogy még ő maga se emlékezzen, melyik az egyik és melyik a másik”.

A mindennapokban a legapróbb mozdulatokat is átható – és meghatározó – nevetségesen képtelen, ugyanakkor fájdalmasan valóságos, máskor felfoghatatlanul groteszk politikai rendszert három szálon futó cselekménnyel láttatja.

Az egyik szál Nicolae Ceaușescu, Kárpátok Gényusa, a Vezér önműveltségében gyönyörködő, néhol kissé bárgyú, néhol kedélyesen kíméletlen alak. A szerző igyekszik olyannak láttatni, aki nem vesz tudomást a rendelkezései következményeiről – illetve mint aki már maga a vezér sem tud olykor különbséget tenni látszat és valóság között. Ennek ellenére vele mondatja ki a valóságként fenntartott látszattal való színlelt azonosulás képtelenségét, amelynek kivételesen semmiféle ironikus felhangja nincsen.

„Szomorúak és kifosztottak vagytok. Olyan éhesek vagytok, valósággal átlátszókká váltatok. Egész nap dolgoztok, mint valami marhák. Az életetek többi részét sorban állással töltitek, fáztok, éheztek és féltek. Semmi örömeitek ebben az életben. (...) És mintha ez nem lenne elég, még gúnyt is üznek belőletek. Véreztek, és azt kérik tőletek, ugrádozzatok a boldogságtól. Akik darabokat vágnak ki belőletek, azt kérik, hogy megmentőként dicsőítsétek őket.” (77-78)

A másik szál a bukaresti tolvajok, Lakatfű bandájáé, akik Ceausescu ellenfelei, minden retorzió ellenére bátor és szabad szellemek maradnak, akiket a románok csodálnak ezért, és hallatlan mesterségbeli tudásukért egyaránt – foglalkozásuk ellenére, az „ellenségem ellensége a barátom” alapon. A harmadik pedig a kezdő, de annál öntudatosabb író Daniel Bănulescu alkotói válságát és szerelmének történetét fejti fel, de az ő szerepe mégiscsak abban van – és valószínűleg lesz – hogy Daniel egy minden eddiginél fontosabb könyv megírására készül, hiszen maga a Vezér kényszeríti erre.

Ezeknek a különálló cselekménysoroknak az összekapcsolódása laza és esetleges, ami valahol érthető, hiszen a regény egy négyrészes sorozat első darabja (ezek közül a negyedik még kiadatlan, a többi románul olvasható) így viszont kevésbé összefüggő eseménysorok egymásmellettségét adja a regény – erősítve a befejezetlenség érzetét. A kezdetektől fogva egymást váltakoztatva fokozatosan bontja ki a szerző ezeket az egymáshoz lassan közelítő (néhol egymást kiegészítő) szálakat, amelyek ugyan előkészítik a regény zárlatát, de hiányérzetet is keltenek annyira, hogy a tetralógia teljes ismerete nélkül ne lehessen határozott állításokat tenni az első részről. Emellett a karakterábrázolás, az egyéni motivációk kifejtése is ezeknek a köteteknek a feladata lesz, hiszen a regény java utalásszinten is csak a legfontosabb információkra hagyatkozik.

A regény jellegzetes atmoszféráját azonban kétségkívül az első oldalaktól az utolsóig egyenletesen tartja fenn, feszes, sokszor szórakoztató párbeszédekkel bontja meg a nyomasztó társadalmi-politikai összképet, amely váratlan és irreális adalékokkal bővül.

Alapvetően a valós történeti múlt határozza meg azokat az elemeket, amelyeket a szerző használ, de jellemzően kiindulópontként. A kutyák például román szereplők, akik beszélnek, autót vezetnek, egyszer-egyszer főtanácsosi minőségben lépnek fel Ceausecu oldalán. Az alvilági aspektuson túl, a szerző nyilatkozata szerint valós, diktatúrát jellemző tartalmat emelt be, hiszen sokan kóbor kutyákra öltött fehér textilre írt ceaușecu-ellenes szlogenekkel fejezték ki a tiltakozásukat, illetve a regényben konkrétan megjelenő sajátosság az, hogy két, kiképzett labrador kísérte a diktátort.

A legizgalmasabbak azok a részek, amelyek az olyan mindennapi esetekről mondanak valamit, amelyekkel megragadható a diktatúra legitimációs törekvéseinek hatása a tömegekre, amelynek a nevében elvileg fellép.: „Komoly emberek vesztették el a fejüket ilyen alkalmakkor, és miután hazatértek a nagy népgyűlésekről, ámulva állapították meg, hogy a nyelvükön maradtak a jelszavak foszlányai, a skandalások morzsái, amelynek révén a Nagyszerű Vezér belopta magát a gyomorsavukba, a versek, amelyekkel nem értettek ugyan egyet, de amelyeket minden küzdelmük ellenére szavaltak magukban, amíg csak a hálóban vagy a fürdőben utol nem érte őket a hányinger.” (62.)

Vagyis ad valamiféle választ arra, hogy az egyén a diktatúrában milyen kilátásokkal, milyen megszorításokkal, milyen fenyegetettséggel, milyen kényszerrel néz szembe, és mindenre milyen reakciói vannak, vagy lehetnek. Mindezt humorral, hiszen a narrátor jellemzően szatirikus stílusához illenek a tragikus helyzetek tragikomikus megjelenítése: „Amikor az öreg kulákot hívták, hogy lépjen be a téeszbe, kimutatta a foga fehérjét. Azt válaszolta, hogy nincs mit tenni, hát belép, a huszonegy juha azonban nem, fejszével verte agyon őket, mondván, hogy azok kapitalista juhok voltak, nem vállalták, hogy bemenjenek a téeszbe.” (72.)

De nemcsak az egyéni sorsokban, hanem a rendszer általános működésének leírásakor is ezt a beszédmódot választja – például a büntetőjogi eljárás szabályozottságának hiányáról is az abszurditás kiemelésével ír, és voltaképp ez teszi hitelessé: „A legtöbb bírósági ügyben előbb lezajlik a nyomozás, aztán eldöntik, el kell-e ítélni az illetőt, vagy sem. Marco esetében azonban, mivel a Hőn Szeretett Vezér látnoki képességei közvetlenül hirdettek ítéletet, elég

sok jel mutatott arra, hogy a folyamat fordítva is működőképes: a nyomozás alátámasztja a Nagy Hadvezér ragyogó döntését.” (94.)

A politikai-történeti emlékezet szerveződése és továbbörökítése szempontjából figyelemreméltó kötet, amely a misztifikált kegyetlenséget mint egy eszközt alkalmazza egy sajátos alkotás atmoszférájának megteremtéséhez és a cselekményszervezéshez. Ebben a tekintetben kézenfekvő volna Bulgakov Mester és Margaritájához hasonítani, azonban ennek a cselekményszálai mind ugyanabban az időben és térben zajlanak, amelyeknek fikcionáltsága a történeti kontextus hitelére kérdez rá, ezért a bizonytalanságban tartott olvasónak könnyen lehet az a benyomása, hogy ilyen súlyos történelmi tapasztalat, de legalábbis a diktátor megidézése nem feltétlenül ebben a formában lenne indokolt. Ettől függetlenül mindenképp érdemes lesz majd kivárni a folytatást, és a regény további részeivel együttl olvasni.